

UOT: 792

**TOFIQ KAZIMOV REJİSSURASININ AKTYOR YARADICILIĞININ
TƏKMİLLƏSMƏSİNDƏ ROLU**

dosent Lalayev Əliqismət, Əzimzadə Tohid Rövşən oğlu
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
aligismat.lalayev@admiu.edu.az
tohidazimzade0@gmail.com

Xülasə: Azərbaycanın görkəmli teatr rejissoru və pedaqoqu Tofiq Kazımov ölkəmizdə lirik-psixoloji teatr məktəbinin yaradılması və inkişafında mühüm rol oynamışdır. O, tamaşalarında gənc aktyorlara əsas rolları həvalə edərək onların potensialını üzə çıxarmışdır. Məqalədə qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq sağlam yenilik ruhuna malik olan Tofiq Kazımovun rejissorluq fəaliyyətinin teatr sahəsinin inkişafında rolu və əhəmiyyəti təhlilə cəlb olunur. Tədqiqat işinin vəzifələrinin yerinə yetirilməsi məqsədilə rejissorun səhnələşdirdiyi tamaşalarda yeni teatr poetikası yaratması və estetik səciyyələrini müəyyən etməsi məsələləri öyrənilir. Onun rejissorluq fəaliyyətinin ölkədə aktyor yaradıcılığının inkişafına təsiri, xüsusilə də, gənc istedadların kəşfi və yetişdirilməsi prosesində iştirakı ətraflı şərh edilir. Bu tədqiqat işində müəlliflik anlayışının ehtiva etdiyi bütün məqamları “rejissor sənəti”nə gətirən ilk sənətkar kimi T.Kazımovun səhnə yaradıcılığındakı novator yanaşmaları və pedaqoji fəaliyyəti sayəsində teatrımızın zənginləşməsi xüsusiyyətləri ümumiləşdirilir.

Açar sözlər: teatr, aktyor, tamaşa, səhnə, bədii obraz, peşəkarlıq, istedad

Ключевые слова: театр, актер, представление, сцена, художественный образ, профессионализм, талант

Key words: theater, actor, performance, stage, artistic image, professionalism, talent

Tofiq Kazımov Azərbaycan teatr sənətində xüsusi yeri olan rejissorlardan biridir. Onun rejissurasının aktyor yaradıcılığının təkmilləşməsində rolu çox əhəmiyyətlidir. T.Kazımov aktyorlarla işləyərkən onların potensialını tam açmağa çalışmaqla fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq hər birinə uyğun yanaşma tətbiq etməyə üstünlük vermiş böyük sənətkar statusu qazanmışdır. Bununla bağlı teatrşünas-alim, sənətşünaslıq elmləri doktoru, professor Məryəm Əlizadənin belə bir fikri diqqəti cəlb edir: “Tofiq Kazımovun Azərbaycan milli sənət düşüncəsində qorunan irsi onu milli teatr sənətinin bənzərsiz fenomeni kimi qavramağa və bu baxımdan fərqli yaradıcı metodunu tədqiq etməyə əsas verir” [1, s.17].

Görkəmli rejissorun 2023-cü ildə tamam olmuş 100 illiyinin qeyd edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti, cənab İlham Əliyevin müvafiq sərəncamında vurğulanır: “Orijinal yaradıcılıq dəst-xəttinə malik fitri istedadlı rejissor kimi Tofiq Kazımov Azərbaycan teatrının repertuarını yüksək bədii-estetik meyarlı səhnə əsərləri ilə daha da zənginləşdirmişdir. Sənətkar özünün teatr məktəbini qurmağa müvəffəq olmuş və həmin məktəb ölkə teatrını irəli apararaq ona yeni nailiyyətlər qazandırmışdır” [7].

Əməkdar jurnalist Flora Xəlilzadə rejissorun yaradıcılığı şərh edərkən qeyd edir: “Tofiq Kazımov elə bir zamanda yaradıcılığa başlamışdı ki, Azərbaycan teatrı keçid dövründə idi. O zaman səhnəyə yeni düşüncə, yeni teatr tərzinin ayaq açdığı məqamlar idi. Mədəni, estetik oyanışın bu dövründə Tofiq Kazımovun teatra gəlişi səhnəyə yeni fikir, yeni düşüncə gətirdi” [3, s.11]. Mövzu ilə bağlı teatrşünaslığa dair elmi-nəzəri mənbələrin [1; 2; 4; 6] təhlili deməyə əsas verir ki, Tofiq Kazımovun rejissorluq xüsusiyyətləri və aktyor yaradıcılığına təsiri aşağıdakı əlamətləri özündə əks etdirir:

✓ Aktyor məktəbinin inkişafı. Tofiq Kazımov aktyorların səhnədə daha təbii və səmimi olmasına çalışmışdır. O, aktyorlara obrazlarını hiss edərək, dərin psixoloji yanaşma ilə yaratmağı öyrətməmişdir. “Stanislavski sistemi”ndən ilhamlanan rejissor aktyorun rola daha dərinlən girməsinə və xarakteri tam mənimsəməsinə kömək etmişdir. T.Kazımov 1954-cü ildə görkəmli dramaturq İlyas Əfəndiyevin “Atayevlər ailəsində” əsərinə quruluş verməklə ötən əsrin 50-ci illərində başlayan konfliktsiz dramaturgiya meyillərindən kifayət qədər uzaq olduğunu göstərmişdir.

Nəzəri mənbələrdə qeyd olunur ki, bu tamaşa realistiyyəti və psixoloji dərinliyi ilə dövrün digər səhnə əsərlərindən seçilmişdir. Bu da onu deməyə əsas verir ki, T.Kazımov teatrında Ədil İskəndərovdan fərqli olaraq romantik monumentalizm ənənələri qətiyyənlə duyulmamışdır. “Atayevlər ailəsində” əsəri novator rejissorun böyük zəhməti nəticəsində teatrımıza dərinlən nüfuz edərək müasirlik meyillərinin əsasını qoymuş, bununla da, XX əsrin 40-cı illərinə təsadüf edən dövrdə durğunlaşmış səhnə sənətinə 50-ci illərdə yeni bir canlanma gətirmişdir.

✓ Səhnə nitqinin və bədii ifadənin təkmilləşdirilməsi. Rejissor T.Kazımovun aktyorların səhnədə nitq mədəniyyətlərini və bədii ifadə vasitələrini daha da təkmilləşdirməyə yönəlmiş xüsusi məşqlər keçirməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. O, tamaşa zamanı aktyorun səsi və hərəkətləri üzərində işləyərək onların tamaşalara təsirini artırmağa çalışmışdır. Bu tamaşa Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Dram Teatrının səhnəsində müxtəlif əsərlərə quruluş verən rejissor tamaşaları hazırlayaraq aktyorların bacarıqlarından səmərəli istifadə etmişdir. Müxtəlif obrazların daxili aləmini ön plana çəkərək insan fenomenini qabarıq təsvir etmiş əsərlərin səhnə yozumunda T.Kazımov həmin şərtlərə ciddi yanaşmışdır.

✓ Psixoloji teatrın gücləndirilməsi. T.Kazımovun tamaşalarında aktyorlar tərəfindən emosional dərinliyə malik obrazların canlandırıldığı mənbələrdə xüsusi diqqətə çatdırılmışdır. Onun aktyorlardan səhnədə həyatın real ritmini qoruyub saxlamalarını tələb etməsi yüksək qiymətləndirilmişdir. Araşdırmalar göstərir ki, rejissorun yaradıcılığında vacib yer tutan İ.Əfəndiyevin 1964-cü ildə qələmə aldığı “Sən həmişə mənimsəsen” pyesi oxucuları Azərbaycan dramaturgiyasının parlaq gələcəyinə inandırılmış və onlarda ruh yüksəkliyi yaratmışdır. Təsədüfi deyildir ki, bu əsər milli teatr tariximizdə yeni bir inkişaf dönəminin təməlini qoymuşdur.

Dramaturqla T.Kazımovun birgə işi Azərbaycan səhnə məkanına yeniliklə səciyyələnən ruh, janr, məktəb və təfəkkür gətirmişdir. Marqlıdır ki, dramaturgiya və teatr sənətində formalaşan lirik-psixoloji üslub realist və romantik teatr məktəblərindən spesifik cəhətlərinə görə fərqlənmişdir. Bu üslubun estetik səciyyəsi, poetik xüsusiyyətləri və mahiyyəti haqqında görkəmli teatrşünas, professor İlham Rəhimlinin “Teatr sənətinin estetik prinsipləri” kitabından geniş məlumatlar öz əksini tapmışdır [6, s. 132-137].

✓ Səhnə hərəkətinin və plastik ifadənin inkişaf etdirilməsi. Mövzu ilə bağlı vacib bir məqamı diqqətdən kənar qoymaq olmaz ki, T.Kazımov rejissorluq fəaliyyəti dövründə aktyorların bədən dili və səhnə plastikasını təkmilləşdirmək üçün xüsusi məşqlər tətbiq etmişdir. Rejissorun hazırladığı tamaşalarda aktyorların bədən dili və jestləri personajın xarakterini açmaqda mühüm rol oynamışdır. Onu da vurğulamaq yerinə düşər ki, XX yüzilliyin 60-cı illərinin ilk mövsümündən başlayaraq insanların cəmiyyətdəki real vəziyyətlərini yazdığı əsərlərdə göstərməyə çalışan İ.Əfəndiyev və həmin əsərlərə düzgün istiqamətdən yanaşan T.Kazımovun yaradıcılıq metodu bir sıra xüsusiyyətlərinə görə fərqlənmişdir.

Rejissorun zəruri hesab etdiyi amillərdən biri aktyorun öz bacarığını səhnədə göstərməsi olmuşdur. Onun əsərlərdən bəri kök salmış, insanları tilsimləmiş teatr prinsiplərinə qarşı

çıxması, bütün diqqətini aktyorlara yönləndirməsi teatrşünaslar tərəfindən müsbət keyfiyyətlər kimi dəyərləndirilmişdir. Təhlil olunan nəzəri mənbələrdən aydın olur ki, T.Kazımov hazırladığı tamaşalarda səhnəni boşaldaraq aktyora tam sərbəstlik verməyə və seyrçinin diqqətini aktyor oyununa yönlətməyə çalışmışdır.

✓ İmprovizasiya və yaradıcılıq azadlığı. Rejissor aktyorlara müəyyən çərçivədən çıxaraq obrazlarını fərqli rakurslardan kəşf etməyə imkan yaratmağa üstünlük vermişdir. Onun aktyorları səhnədə sərbəst düşünməyə və improvizasiya etməyə təşviq etməsi də bunu sübut edən məqamlardan biridir. Buradaca ifadə edək ki, T.Kazımov rejissurasında Konstantin Stanislavskinin beş prinsipindən biri olan “başqalaşma” (özgələşmə) prinsipi də öz təzahürünü tapmışdır.

Onun tarixi pyeslərə verdiyi quruluşlar da lirik-psixoloji üslubda tərtib olunmuşdur. Təqdirəlayiq haldır ki, rejissor bu prinsipin milli formasını yaratmağa cəhd göstərmiş və buna müzəffər olmuşdur. Bu üslub janr rəngarəngliyindən kənar qalan milli teatrımızın yeni istiqamətdə inkişafına şərait yaratmışdır. Məsələ ilə əlaqədar dramaturq İ.Əfəndiyevin özünün belə bir fikri də diqqəti cəlb edir: “Tofiq Kazımov teatrda 5 əsərini tamaşaya qoymuşdur və mən bu tamaşaların hər birində təkrar olunmayan, yeni, heyrətamiz dərəcədə rəngarəng mizanların, aktyor oyunlarının tərəvətli çalarlarını, əsərdəki sözləli mənalı, personajların təbiətindəki alicənab və ya xəbis duyğuları, örtülü xarakter cizgilərinin son dərəcə aydın, qabarıq təzahürünü görürdüm” [5, s.35].

Beləliklə, Tofiq Kazımovun rejissurası Azərbaycan səhnə sənətində yeni mərhələ yaratmışdır. O, aktyorları yalnız səhnədə rol oynamağa deyil, obrazın ruhunu duymağa və onu hiss edərək canlandırmağa yönləndirmişdir. T.Kazımov ondan öncəki daha bir qüdrətli rejissor Ə.İskəndərovdan fərqli olaraq aktyorların səhnədə büt, heykəl deyil, adi insan olduğu prinsipini gerçəkləşdirmişdir. Böyük sənətkar ənənəvi rejissorluqdan çıxaraq, rejissoru sxematik təsvir, bəsit düşüncə, eləcə də, aktyorun istedadının yükündən azad edərək pyesin səhnədə sahibinə çevirməyə müvəffəq olmuşdur. Professor Məryəm Əlizadənin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi: “zaman içində bitgin bir əsər kimi yer tutan T.Kazımovun yaradıcı irsi, təbii ki, dəyişməz, sabit bir hal və hadisə kimi artıq heç bir təsirə, dəyişikliklərə, müdaxilələrə məruz qala bilməyəcək. Dəyişə bilən yalnız bizim münasibətimizdir” [1, s.17]. Rejissorun yaratdığı tamaşalar Azərbaycan teatr sənətinin klassik nümunələri hesab edilir və bu gün də aktyor yaradıcılığının təkmilləşməsi və inkişafında mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Əlizadə, M. Azərbaycan teatrında Tofiq Kazımov fenomeni// 525-ci qəzet. – 15 iyun, 2015. – s.17.
2. Həmidova, S. Tofiq Kazımov novator rejissor kimi: [Elektron resurs]/ Yeni Azərbaycan qəzetinin internet portalı. – URL: https://www.yeniazerbaycan.az/Medeniyyet_e15791_az.html
3. Xəlilzadə, F. Həyatın rənglərini səhnəyə gətirən sənətkar// Kəsp. – 4 fevral, 2020. - s.11.
4. İsrəfilov, İ. Tofiq Kazımovun rejissor dərsləri/ İ. İsrəfilov. – Bakı: Aspoliqraf, 2013. – 231
5. Qasımova, Y. İlyas Əfəndiyevin bədii publisistikası. Dərs vəsaiti/ Y.Qasımova.– Bakı: ADPU-nəşriyyatı, 2017. – 154 s.
6. Rəhimli, İ.Ə. Azərbaycan teatrının estetik prinsipləri/ İ.Ə.Rəhimli. – Bakı: Çarşıoğlu, - 2004. – 280 s.
7. “Tofiq Kazımovun 100 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı: [Elektron resurs]/ Azərbaycan Prezidentinin rəsmi internet sahifəsi. – URL: <https://president.az/az/articles/view/59087/print>

РОЛЬ РЕЖИССЕРСТВА ТОФИКА КАЗИМОВА В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ТВОРЧЕСТВА АКТЕРОВ

Азимзаде Тохид Ровшан оглы

Резюме

Видный театральный режиссер и педагог Азербайджана Тофик Казымов сыграл важную роль в создании и развитии школы лирико-психологического театра в нашей стране. Он раскрывал потенциал молодых актеров, доверяя им главные роли в своих пьесах. В соответствии с поставленной в статье целью анализируется роль и значение режиссерской деятельности Т.Казимова, обладающего здоровым духом новаторства, в развитии театральной сферы. Для реализации задач исследовательской работы изучаются вопросы создания новой театральной поэтики и определения эстетических характеристик в спектаклях, поставленных режиссером. Подробно рассматривается влияние его режиссерской деятельности на развитие актерского искусства в стране, особенно его участие в процессе выявления и воспитания молодых талантов. В данной исследовательской работе обобщены особенности обогащения нашего театра благодаря новаторским подходам к сценическому творчеству и педагогической деятельности Т.Казимова, как первого художника, привнесшего все аспекты авторства в “искусство режиссуры”.

THE ROLE OF TOFIG KAZIMOV'S DIRECTION IN THE IMPROVEMENT OF ACTOR CREATIVITY

Azimzade Tohid Rovshan oglu

Summary

The outstanding theater director and teacher of Azerbaijan, Tofig Kazimov, played an important role in the creation and development of the lyrical-psychological theater school in our country. He revealed the potential of young actors by entrusting them with the main roles in his performances. In accordance with the goal set in the article, the role and significance of T.Kazimov's directorial activity, which has a healthy spirit of innovation, in the development of the theater field is analyzed. In order to fulfill the objectives of the research work, the issues of creating new theatrical poetics and determining aesthetic characteristics in the performances he staged are studied. The impact of his directorial activity on the development of actor's creativity in the country, in particular, his participation in the process of discovering and cultivating young talents, are commented on in detail. This research work summarizes the features of the enrichment of our theater thanks to T.Kazimov's innovative approaches to stage creativity and pedagogical activity, as the first artist who brought all the aspects of the concept of authorship to the “art of director”.

*Rəyçi: Məmmədsəfa Qasımov, Xalq artisti, professor
Daxil olma tarixi 10 fevral 2025-ci il*